

VNITŘNÍ KRAJINA PRAHY

Matouš Jebavý, Karel Slánský

Katedra zahradní a krajinné architektury FAPPZ ČZU v Praze
jebavy@af.czu.cz, slansky@af.czu.cz

Abstract

Urban landscape and future development of the cities is becoming important issue of urbanism. By the year 2050, 75% inhabitants of world will be living in cities. Research of Department of garden and landscape architecture FAFNR CULS Prague is target on topic of inner landscape of Prague and Munich in Germany. The research boundary of inner compact city was taken from analytical materials of the city of Prague. In first part of solving the research the analyses of some parts of the inner landscape of Prague was achieved. The interconnection of morphology, built-up areas and natural elements is significant for landscape character of Prague. The balance of city and landscape structure must be protected. The green slopes will be the most important part of the landscape character and must be seen as a part of visual integrity of the city.

Key words: inner landscape of Prague, urbanism, city and landscape structure, landscape character

Úvod a cíl

Městská krajina nabývá v současnosti stále více na významu a dostává se do popředí zájmu krajinářských architektů, urbanistů a všech ostatních, kteří se podílejí na tvorbě současného města, včetně jeho obyvatel. Do roku 2050 bude žít ve městech až 75% populace a řešení městské krajiny a trvale udržitelný rozvoj jsou tedy hlavní témata současné krajinářské architektury a urbanismu. Výzkum, zabývající se vnitřní krajinou měst, zaměřený na město Prahu probíhá v současnosti na katedře zahradní a krajinné architektury FAPPZ ČZU v Praze. Cílem je popsání a stanovení základních částí vnitřní krajiny Prahy, které se podílejí na jejím charakteru a mají význam pro systémové pojetí zeleně. Dále se jedná o definování obecných zásad rozložení a velikosti ploch zeleně ve vnitřním kompaktním městě dle hranic převzatých z územně analytických podkladů hlavního města Prahy z roku 2012 ve vazbě na charakter zástavby, stanovení hierarchie těchto ploch a provedení rámcového porovnání s městem Mnichov. Cílem je vytvoření koncepčního materiálu využitelného pro územně plánovací praxi. Zaměření výzkumu na vnitřní městskou krajinu bylo zvoleno rovněž z důvodu současného zájmu architektů a urbanistů o omezování růstu měst do volné krajiny v příměstských oblastech a soustředění energie do centra měst.

Dílčím výstupem tohoto výzkumu je analýza pohledově exponovaných svahů jako jednoho z prvků utvářejících obraz města Prahy a dále bloková zástavba Vinohrad s výrazným zastoupením uličních stromořadí a vnitrobloků.

Materiál a metody (teoreticko-metodická východiska)

Městská krajina se vyznačuje výraznou individualitou – svébytností tkvící v prolnutí přírodní a urbánní struktury a vizuální jedinečnosti spočívající ve vnějším projevu přírodních podmínek a znaků kulturního vývoje krajiny a městského prostředí. (Vorel, Kupka 2011)

Dobrá obraz prostředí dává uživateli pocit emocionální jistoty a bezpečí. (Lynch, 1960).

Je možno konstatovat, že předmětem ochrany krajinného rázu v silně urbanizovaném prostředí nebo v městské krajině by měly být přírodní atributy městské krajiny a jejich uplatnění v obrazu městské krajiny (v krajinné scéně). (Vorel, 2012)

Urbanista Hrůza (1989) popisuje historický vývoj Prahy a uvádí, že Praha byla vytvářena po tisíc let architekturou všech slohových období, avšak její podivuhodný terén a celé přírodní prostředí je výslednicí složitého modelování, na kterém se podílely geologické děje, trvající stamiliony let. Každý z nich zanechal v pražském prostoru své stopy, skládající ve svém výsledku bohatý, harmonický a zároveň dramatický souzvuk, jako by přímo vybízející ke korunování městem.

Dále Hrůza (1989) popisuje význam řeky Vltavy na modelování pražského terénu, která začala téměř sto metrů nad její dnešní hladinou, kde uložila prvé, až dvacet metrů mocné vrstvy. V souladu s rytmem ledových dob, přerušovaných suššími dobami meziledovými, sestupuje níže a níže, aby po sobě postupně zanechala terasu pankráckou, vinohradskou, letenskou i dejvickou.

K této sochařské práci se připojily na obou březích vltavské přítoky, vytvářející při prorážení svých cest ona typická příčná údolí, z nichž se za nejstarší považuje již v třetihorách vznikající údolí šárecké. Neméně výrazné je na levém břehu údolí Prokopské, hluboce a rozeklaně vříznuté Dalejským potokem do vápencového krasového území, a šířeji rozevřené údolí motolské. V ohybu řeky se připojuje strmý zářez Brusnice, jejímž dílem je ostroh Pražského hradu. Na pravém břehu jsou nejvýznamnějšími rozlehlá údolí Botiče, Rokytky a Kunratického potoka.

Současně se zahlubováním řeky a jejích přítoků se ustaluje pro Prahu tak typický vltavský meandr, vděčící za svůj vznik různé tvrdosti hornin, s nimiž se řeka na své pouti setkala.

Na údolí Vltavy se váže tzv. fenomén říční, který se vytváří v ostrých údolních zářezích, v jejichž stěnách vystupují různé horniny, jejichž vlastnosti výrazně ovlivňují flóru i faunu. (Kolektiv, 1997).

Jednotu přírodní a městské krajiny vyzdvihuje (Schulz, 1994). Uvádí, že dvě hlavní části Prahy, Staré Město dole na plošině v ohybu řeky a Malá Strana a vrch s Hradem na straně druhé, jsou spojeny Karlovým mostem. V Praze most shromažďuje zemi jako krajinu kolem řeky, ale zároveň shromažďuje i to, čím člověk přispěl tomuto místu, jakožto městskou krajinu jedinečné kvality.

Praha nejenže leží uprostřed na řece Vltavě, která je v běžných představách hlavním identifikačním prvkem země, ale její krajinné prostředí obsahuje všechny základní přírodní síly. V Praze najdeme zvlněnou nížinu, skalnaté vrchy i vodu.

Význam genia loci vnitřní krajiny Prahy vystihli ve svých četných dílech přední malíři jako byl Oskar Kokoschka, Karel Liebscher, Antonín Slavíček a další. (obrázek č. 1)

O důležitosti topografie hovoří rovněž Jebavý (2014), když říká, že přirozený systém zeleně využívá plochy podél vodních toků, pobřežní partie vodních ploch, terénní vrcholy, které se dostaly v průběhu doby do intravilánu sídla, ale jsou dosud nezastavěny, lesní porosty, které klínovitě pronikají do intravilánu, svahové nezastavěné partie sídla apod.

Pás zelených svahů nad Prahou je možno zřetelně pozorovat z určitých stanovišť, kde se současně otevírá pohled jak na zástavbu v úrovni řeky, tak na městské čtvrti rozložené na horizontu Prahy. Fenomén zeleného pásu nad Prahou, tam kde je zachován, nás přivádí ke zjištění, že existuje též dvojitý horizont. (Gabor, 2014).

Je takřka obecným jevem, že krajina velkého města stále více atakuje krajinu přírody. Stále více neomalenež vrůstá do zbylých přírodních struktur, přitom uniká ze svých vazeb k původní městské skladbě. Nestará se o svou vnitřní obnovu. Město stále více překrývá přírodu bez naděje na její záchranu, na využití jejích hodnot, měřítek, vztahů (Otruba, 2002).

Ve velkém městě se vyskytují plochy zeleně v různém stupni hierarchizace (celoměstské parky, parky určené pro využití jednotlivými městskými částmi i plochy zeleně pouze s okrskovým významem). Původně krajinné prostory zeleně (lesy, chráněná území přírody, vodní plochy) se dostávají do vnitřních částí intravilánu a plní specifické rekreační funkce v dané části města. (Jebavý, 2014)

Pro definování základních částí vnitřní krajiny Prahy v rámci výzkumu je vytipováno několik analýz dostupných dat prostřednictvím geografických informačních systémů. Postupně budou analyzovány jednotlivé kategorie monofunkčních ploch zeleně, ale rovněž vegetační prvky, které jsou součástí zastavitelných ploch, ale pro systémové řešení vnitřní krajiny mají nezastupitelný význam. Využita budou data poskytovaná Institutem plánování a rozvoje hlavního města Prahy, která budou dále analyzována. Rozložení veřejně přístupných ploch zeleně a strukturu zástavby v rámci vnitřního kompaktního města ukazuje obrázek č. 2.

Vnitřní kompaktní město definuje Szentesiová (2010) jako prostor zahrnující části města v přímém kontaktu s historickým jádrem, které byly založené převážně na konci 19. a na počátku 20. století jako samostatná předměstí a městské čtvrti. Součástí vnitřního kompaktního města jsou dále území zahradních měst a enklávy novodobější volné zástavby. V 90. letech minulého století a v prvním desetiletí 21. století nabízely rozvojový potenciál v tomto pásmu především plochy přestavby, zejména v původně průmyslových areálech a na nevyužívaných plochách železničních nádraží.

Nevyužívané plochy nádraží situované v rámci vnitřního kompaktního města představují stále jednu z posledních možností, kde by v budoucnu kromě zástavby mohly vzniknout nové parkové plochy v blízkosti centra města.

Výsledky

Z provedených analýz zaměřených na pohledově exponované svahy vyplývá, že v rámci vnitřního kompaktního města se rozkládají na ploše 1 217 ha (Obrázek č. 3). V pohledově exponovaných svazích v Praze tvoří vegetační pokryv (v rámci souvislých ploch zeleně) pouze 29,5% jejich celkové plochy (Obrázek 4). Je tedy zřejmé, že vegetační složka v rámci pohledově exponovaných svahů ve vnitřním kompaktním městě představuje v poměru k urbanizovaným plochám výrazně nižší plochu. Udržení rovnováhy zástavby a vegetací porostlého svahu bude tedy pro Prahu zcela zásadní, pokud bude chtít uchovat svůj jedinečný a nezaměnitelný charakter. Zároveň se analýzou leteckých snímků a vrstvy pohledově exponovaných svahů ukazuje, že jejich velkou část tvoří zahrady individuálně stojících rodinných domů ve stabilizovaných územích. Zahrady rodinných domů tvoří 18,8 % z celkové plochy pohledově exponovaných svahů. Udržení jednotlivých rozlehklých zahrad s dřevinami, které se takto velmi významně podílejí na utváření pohledově exponovaného svahu bude jednou z dalších nepřekročitelných zásad pro uchování jedinečného charakteru města. Křehká rovnováha spočívající v zachování vhodného poměru zástavby a vegetačního pokryvu je tedy zřejmá a uchování tohoto poměru bude do budoucna pro město jedním ze zásadních úkolů (obrázek č. 5). Tato skutečnost byla již v minulosti ošetřena zařazením vybraných částí pohledově exponovaných svahů do takzvaného celoměstského systému zeleně, který představuje jeden ze závazných prvků platného územního plánu hlavního města Prahy. Všechny budoucí koncepční dokumenty by měly dle našeho názoru na tuto skutečnost reagovat, pokud budou brát v úvahu jedinečný charakter Prahy a možnosti jejího budoucího rozvoje. Je nutné zmínit, že vegetační pokryv pohledově exponovaných svahů se v průběhu staletí výrazně proměňoval. V minulosti převážně produkčně využívané svahy (především vinice a sady) byly postupně osazovány dřevinami. Dle našeho názoru není návrat k původnímu využití reálný především z důvodu zvýšení následné péče a údržby o tento typ produkčních výsad. A rovněž s ohledem na minimální zastoupení vzrostlých dřevin v rámci vnitřního kompaktního města, které se výrazně uplatňují na většině současných pohledově exponovaných svahů.

V rámci prvních částí výzkumu byla provedena také analýza blokové zástavby ve stabilizovaném území Vinohrad, kde byla určena průměrná délka stávajících stromořadí (90 metrů) – obrázek č. 7. Další významným údajem v rámci blokové zástavby Vinohrad je celková plocha nezpevněných částí vnitrobloků (19 ha) – obrázek č. 6, které se významně podílejí na bilanci zelených ploch, převážně však veřejně nepřístupné zeleně. Pro krajinu vnitřního kompaktního města představují vnitrobloky a jejich maximální ochrana před zastavováním další významný úkol pro současnou i budoucí reprezentaci města.

Diskuze a závěr

Většina autorů se shoduje na tom, že ochrana svahů porostlých vegetací je a bude nezbytná pro uchování jedinečného charakteru Prahy. Nejedná se pouze o hlavní, dá se říci téměř ikonické pohledově exponované svahy jako Petřín, Vítkov nebo svahy Letné, ale o celou řadu méně známých svahů s lokálním významem, které však představují identitu vybraných částí města v rámci hranic vnitřního kompaktního města.

Pohledově exponované svahy je tedy nutné do budoucna vnímat v určité hierarchii v úrovni města jako celku, v rámci jednotlivých městských částí a vybraných lokalit. Bude tak nutné vždy přihlídnout k jedinečnému charakteru každé části Prahy.

Obecně lze ale konstatovat, že pohledově exponované svahy by měly i nadále zůstat součástí koncepce systému zeleně (ať už bude jeho forma jakákoliv) v rámci územního plánu, jako hodnota, která je dlouhodobě uváděna v územně analytických podkladech.

Poděkování: *Analýzy mohly být provedeny na základě vybraných podkladů poskytnutých IPR Praha v rámci doktorského studia.*

Literatura

GABOR, R., 2014. Praha – od řeky do kopců. In: Pražské krajiny a jejich ochrana 2014: sborník příspěvků ze semináře. Praha: OZP MHMP, Ekocentrum Koniklec, 2014, s. 82 – 90.

HRŮZA, J. 1989. Město Praha. Odeon. Praha. 421 s.

JEBAVÝ, M. 2014. Systémy zeleně v sídlech. In Vacek, O. et al. eds. Tvorba krajiny. ČZU Praha, s. 90 - 103

KOLEKTIV. 1997. Chráněná území ČR 2 – Praha. Consult. Praha. 154 s.

LYNCH, K. 1960. The Image of the City. MIT Press. Massachusetts, 194 s.

OTRUBA, I. 2002. Zahradní architektura tvorba zahrad a parků. ERA. Brno. 357 s.

SCHULZ, Ch. N. 1994. Genius Loci. Odeon. Praha. 221 s.

SZENTESIOVÁ, K., 2010. Urbanistický vývoj Prahy za posledních 20 let, Urbanismus a územní rozvoj, XIII. (5), s. 129-147.

VOREL, I., KUPKA, J. 2011. Význam zeleně v krajinném rázu města. In: Zeleně ve městě – město v zeleni: sborník ze semináře. Praha: AUÚP, MMR a ÚÚR. s. 41 – 45.

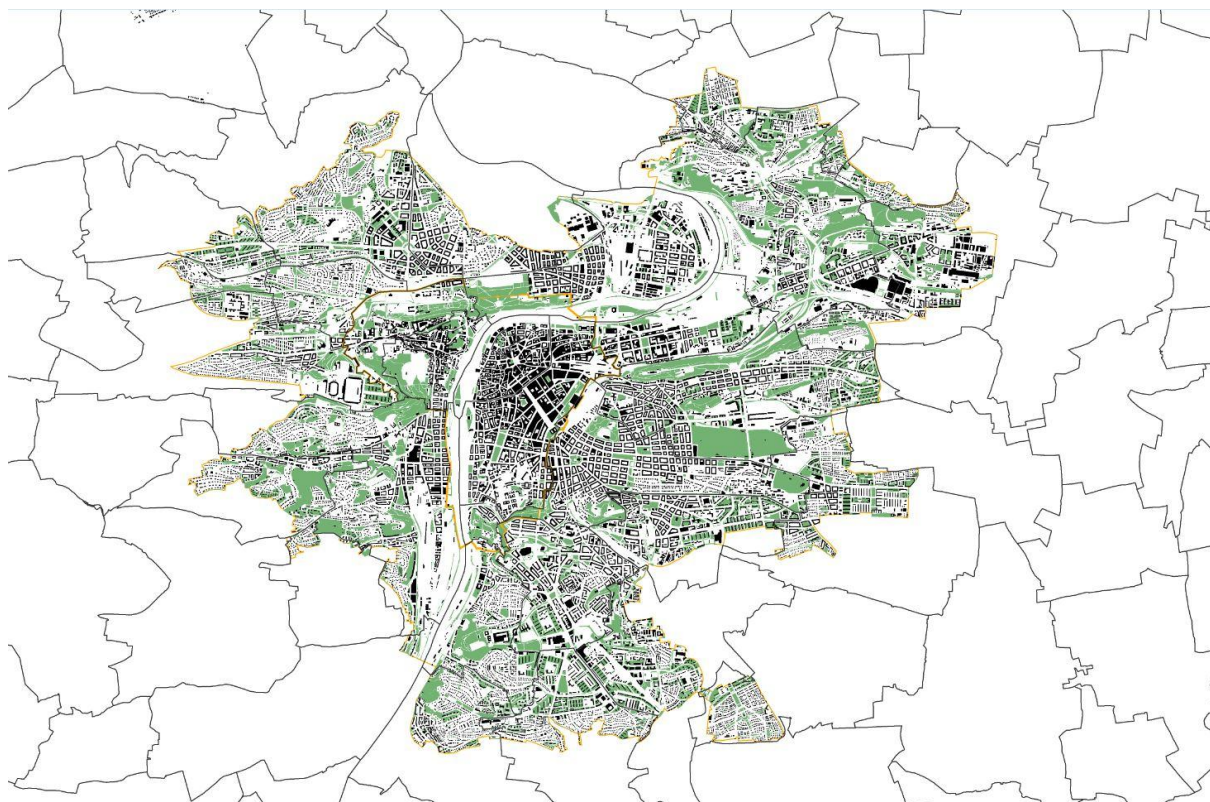
VOREL, I. 2012. Pojetí krajiny a její reflexe při hodnocení krajinného rázu. In: Aktuální otázky ochrany přírody a krajiny přesahující do územního plánování 2012: sborník příspěvků ze semináře. Praha: OZP MHMP, Ekocentrum Koniklec, 2012, s. 63 -78.

Internetové zdroje:

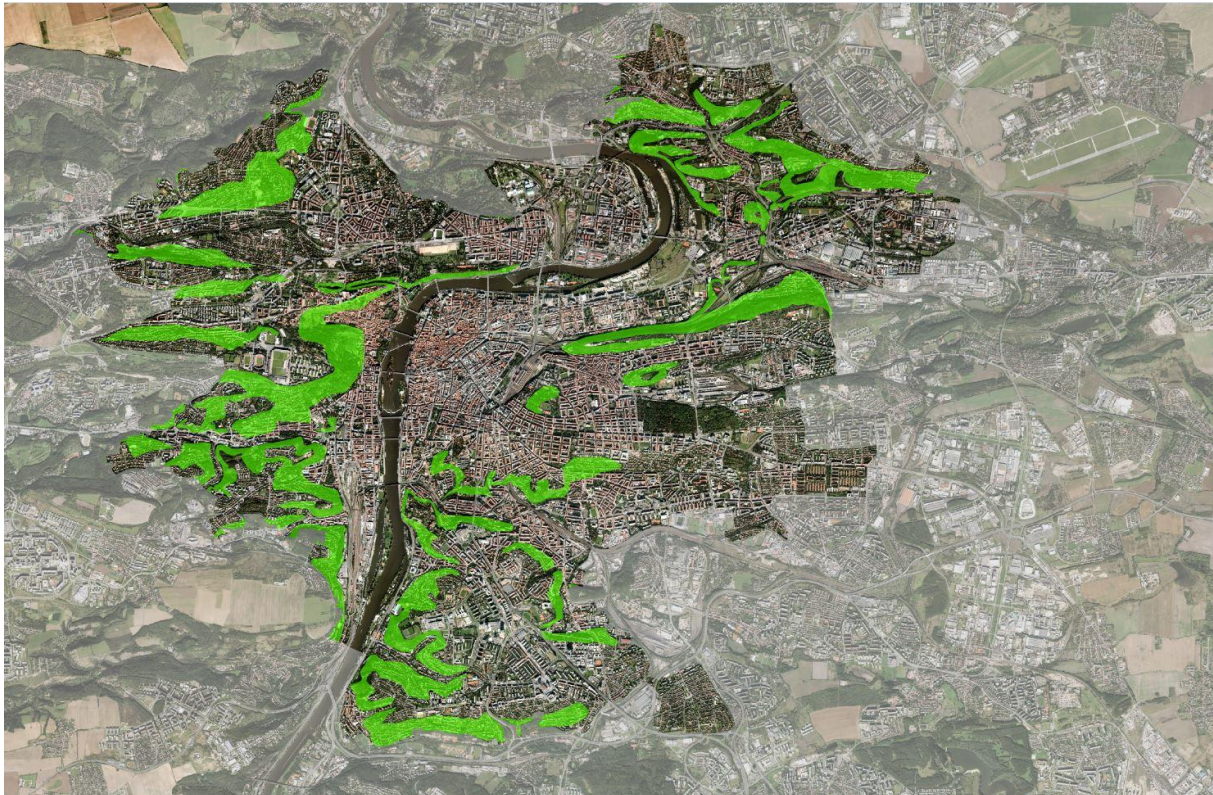
<http://www.novinky.cz/kultura/248144-osudovy-prazsky-pobyt-malire-oskara-kokoschky.html>

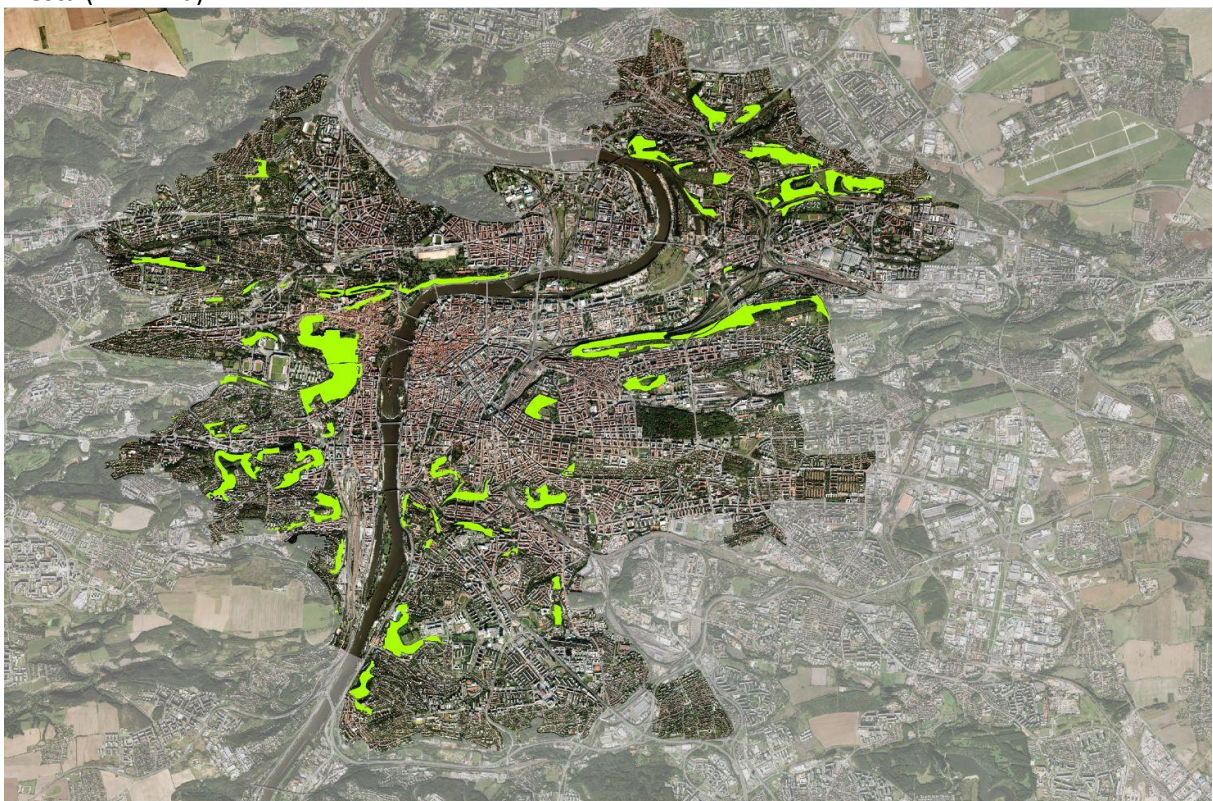
Obrázek 1: Charakteristická veduta Prahy v díle malíře Oskara Kokoschky

Obrázek 2: Struktura zástavby a rozložení veřejně přístupných ploch zeleně v rámci vnitřního kompaktního města.

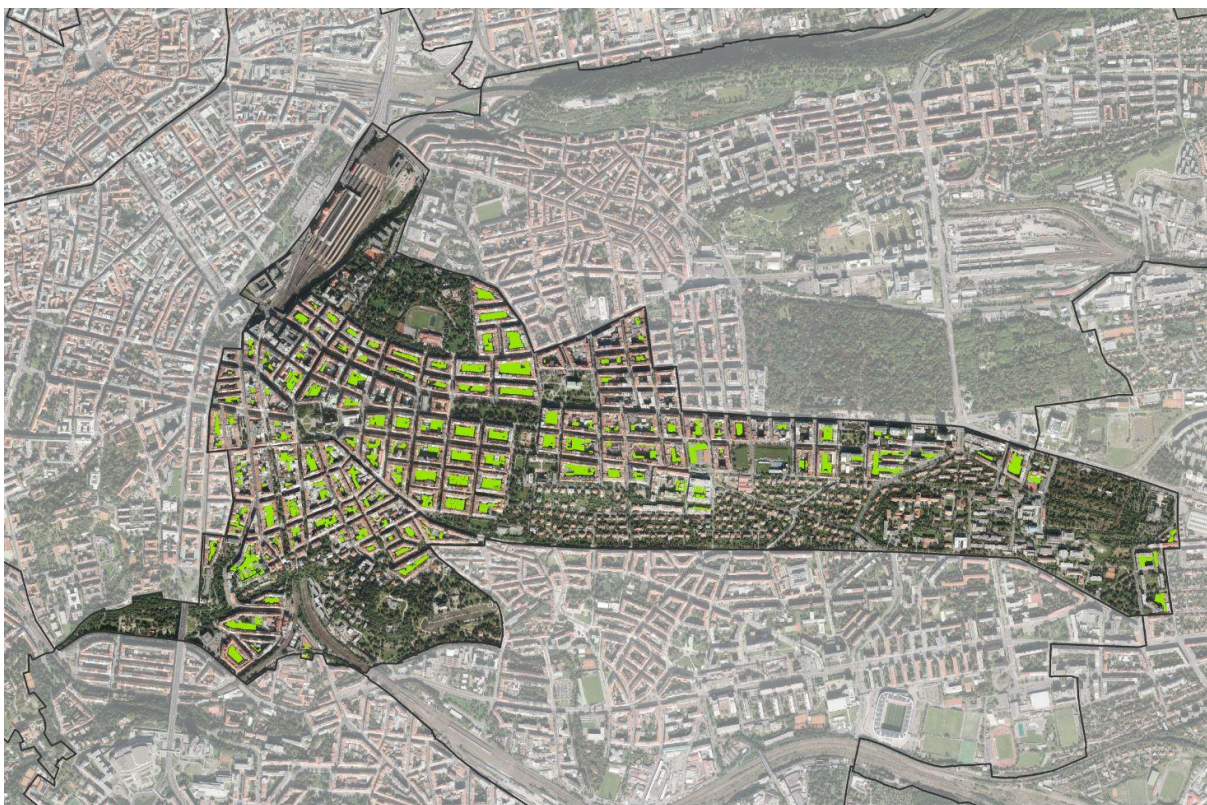
Obrázek 3: Rozložení pohledově exponovaných svahů v Praze v rámci hranice vnitřního kompaktního města (1 217 ha).

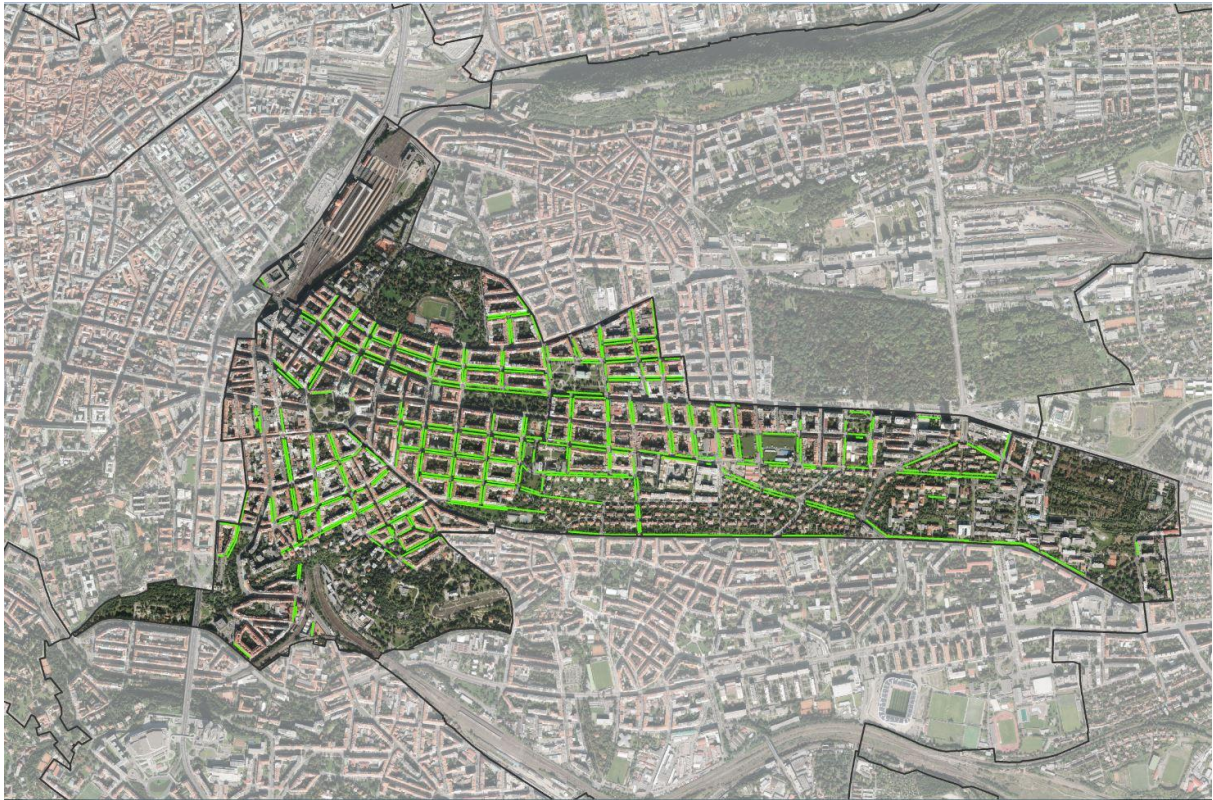
Obrázek 4: Souvislé plochy zeleně v rámci pohledově exponovaných svahů (29,5 %).

Obrázek 5: Křehká rovnováha zástavby a vegetačního pokryvu části pohledově exponovaného svahu.

Obrázek 6: Vinohrady – vnitrobloky v rámci blokové zástavby zabírají plochu 19 ha.

Obrázek 7: Vinohrady – průměrná délka stromořadí v rámci blokové zástavby je 90 metrů.